

TARI LUJZA

Szomjas-Schiffert György (1910–2004) népzenekutatói életútja

Az MTA Zenetudományi Intézete népzenekutatóinak többsége még közletről ismerte, együtt dolgozott Szomjas-Schiffert György népzenekutatóval. A fiatalabb generációk tagjai leginkább arra a Szomjas-Schiffert Györgyre emlékezhetnek, aki – amíg csak fizikai ereje engedte – rendszeresen megjelent a különböző tudományos rendezvényeken. Akik csak e fórumokon látták, hallották, aligha szereztek róla más benyomást, mint hogy mondandóját nehézkesen megformált szavakkal, tagolva, hosszan adta elő. Spontán szóbeli felszólalásaihoz képest tudományos írásai feltűnően gördülékenyek, tömörségükben is olvasmányosak. Ez jellemzi a szinte élete legvégéig rejtve maradt szépirodalmi ambícióiból fakadó írásait is.¹ A jogász végzettségű Szomjas mindig a gondolataihoz legpontosabban illő kifejezés megtalálására törekedett.² Pályakezdként nem egyszer hallottam vele kapcsolatban: „száraz jogász!” Szomjas-Schiffert Györgyöt a magam részéről szemérmesen tartózkodó, rendkívül fegyelmezett, ugyanakkor jókedvvel és sajátos humorral teli embernek láttam. (Szomjas-Schiffert Györgyről a tanulmány során láthatók fényképek.)³

Keveset beszélt magáról, és hagyatékában is kevés dokumentum maradt fenn életéről. Nemcsak visszahúzódkó természetéből fakadt, hogy magáról és családjának múltjáról nem szívesen nyilatkozott. A börtönévek is óvatosságra tanították. A legtöbbet a 80. születésnapja alkalmából vele készített beszélgetésből tudhattunk meg róla. A jelen tanulmányban arra törekszünk, hogy a különböző lexikonokban és más írásokban korábban megjelent életrajzi adatokat saját elbeszélése alapján pontosítsuk. Családnevét sokáig csak Schiffertként, majd az 1950-es évektől Szom-

* Az MTA Zenetudományi Intézetében Szomjas-Schiffert György születésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett emlékülésen 2010. április 29-én elhangzott előadás írott változata.

¹ Ld. többek között Szomjas-Schiffert, *Vírrasztó* (színmű Balassi Bálintról) (Budapest, Püski, 2001).

² „Szeretek pontos lenni, de most nem tudom szó szerint idézni Liszt Ferencet [...]” – mondta 80 éves korában. Ld. Borgó András, „Amikor én pályakezdk voltam ... – Szomjas-Schiffert György”, *Muzsika* 33 (1990/4), 10. (A továbbiakban: Borgó)

³ A Szomjas hagyatékából való fényképek digitalizálásáért Tamás Ildikónak mondok köszönetet.

1–2. kép. Szomjas-Schiffert György fiatalkori és időskori fényképe.

jasként, végül az 1960-as évektől Szomjas-Schiffertként használta. Családja egyik ágát Liszt Ferenc családjához vezette vissza, az erre vonatkozó dokumentumot pedig átadta a Liszt Múzeumnak. A Liszttel való rokonságnak egyetemista koráig nem volt tudatában, miközben az első nagy zenei élményt egy rádióadásnak köszönhetően véletlenül éppen Liszt-művek jelentették számára.⁴ Később tudatosan gyűjtötte a Lisztről szóló írásokat. Hagyatékában fennmaradt egy Liszttel kapcsolatos újságcikk,⁵ könyvespolcán pedig ott állt Hamburger Klára 1980-as kiadású Liszt-könyve a zeneszerző fényképével kifelé fordítva.⁶

Tanulmányok, zenei érdeklődés, pályakezdés

A Dunakeszin született Szomjas-Schiffert gyermekevei az I. világháború, majd az azt követő megrázkódtatás, politikai és erkölcsi zűrzavar, gazdasági összeomlás idejére estek. A vele készült riportból kiderül, hogy ükapja Vetzko Alajos uradalmi vadász volt, akinek Liszt Borbála, Liszt Ferenc apjának testvére volt a felesége. Vetzko felmenőiről ő nyomozta ki, hogy csehországi horvátok voltak. „[...] Vetzko ükapámnak megmaradt egy gyönyörű magyarságú, kalligrafikus, szép helyesírású

⁴ Borgó, 10.

⁵ Kúnszery Gyula, Barangolás az NDK-ban. *Magyar Hírlap* 1972. július 30.

⁶ Hamburger Klára, *Liszt Ferenc* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1980)

levele, amely magyar iskolázottságra utal, tehát már gyermekkorát föltétlenül Magyarországon kellett töltenie.”⁷ Szomjas-Schiffert felmenői körében otthonos volt a zene. Nagyszülei, akik az egykori Nyitra megyei Szentmihályúron (ma: Michal nad Žitavou, Szlovákia) éltek, kamarazenelekedtek. Nagyanyja zongorázott, így édesapja sok zenét hallott maga körül. Rá azonban nem volt különösebb hatással a zene, pedig „az Operaházban a nagy operákat mind megnézte.” Édesanyja sokkal érzékenyebb volt a zenére, fiának is sokat énekelt. Ő Pozsonyban tanítóképzőt végzett, közben pedig zongorázni tanult Bartók édesanyjánál, Voigt Paulánál. Mindezekről és Bartók pozsonyi fellépéseiről is szívesen mesélt fiának.⁸

A család Dunakesziről Kiskunhalasra költözött, így a kiváló zenei adottságú fiú ott kezdett zongorázni, majd hegedülni. Az ifjú a nyáridőben udvarukon munka közben énekelgető öreg mosónőjük különös énekei iránt is nagy érdeklődést tanúsított, így amikor gimnáziumában népdal pályázatot írtak ki, megpróbálta azokat kottába önteni. Nagy csalódást jelentett számára, hogy nem ő, hanem a divatos magyarnótákat összeíró diáktársa nyert.⁹

A zenéhez való erős kötődése ellenére fiukat a szülők nem zenei, hanem jogi pályára szánták.¹⁰ Tanulmányait ezért a Szegedi Egyetem jogi karán folytatta, ahol 1934-ben szerzett doktorátust.¹¹ Tagja lett az egyetemi énekkarnak, mellette pedig a Konzervatórium igazgatójánál, Király-Kőnig Péternél szolfézst, összhangzattant, ellenpontot és zeneszerzést tanult. „A felvételinél föltűnt neki, hogy hallás után tudok dallamot írni, s ez annyira felkeltette az érdeklődését, hogy magánövendékként zeneszerzésre kezdett tanítani. Ingyen tanított a saját lakásán négy vagy öt éven keresztül.” – emlékezett vissza később.¹² Hangját Hilbert Jankánál, Ocskay Kornél „régii pesti operanékes” feleségénél, képezte. 1936-ban Budapestre került, ahol a kététhente megjelenő *Korunk Szava* című lap zenei rovatvezetőjeként dolgozott és cikkeket,¹³

⁷ Borgó, 9.

⁸ Borgó, 10.

⁹ Uo.

¹⁰ Szomjas-Schiffert a Borgó András által készített riportban öccséről is említést tett, de nem derül ki, hogy hányan voltak testvérek. Ld. Borgó, 12.

¹¹ „Szomjas-Schiffert György” szócikk, in *Magyar Néprajzi Lexikon V*, főszerk. Ortutay Gyula (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982), 80.

¹² Vizsgadarabja egy vegyeskari mise volt, melyet Török Mihály karvezető vezényletével a Szeged-Felsővárosi Minorita templomban mutattak be. Ld. Borgó, 10. A zeneszerzés iránti érdeklődése akkoriban háttérbe szorította a sakkeladványok készítése iránti vonzalmát is, amellyel már fiatal kiskunhalasi diákként nemzetközi sikereket ért el. Munkái megjelentek a *Magyar Sakkvilág* című lapban, s külföldi díjakat is nyertek. „Erkelnél függött össze zene és sakk, ő nagyon jó sakkmester is volt.” – mesélte idős korában a vele készített riportban. Ld. Borgó, 11. Hagyatékában található egy, a Holland Sakkszövetség által 1950 januárjában kiállított oklevél, melyet egy sakkeladványért kapott. („Diploma Nederlandse Bond van Probleemvrienden”). Ide kívánczik még egy személyes visszaemlékezés. Amikor e sorok írója fiatal kollégájaként egyszer szóba hozta Stefan Zweig *Sakkeladványát*, csillogó szemmel kérdezte: Olvasta? Az a kedvenc könyvem.” Szemérmes alkatát jól jellemzi, hogy egy szót sem árult el arról, miért.

¹³ Alábbi cikkéről van tudomásunk hagyatékában található bibliográfiai jegyzetéből: „Liszt Ferenc és az európai kultúra. (*Korunk szava* 1937).”

zenekritikákat írt. „Hét éven keresztül írtam ide, ami kis mellékes keresetet jelentett, de ezenkívül az égvilágon semmi munkát nem találtam az első időben.”¹⁴ 1939-ben a munkanélküli diplomásokat fölkaroló szervezet segítségével sikerült elhelyezkednie könyvtárosként a Központi Statisztikai Hivatal folyóírártárában. E munkához 1940-re könyvtárosi diplomát szerzett az Országos Széchényi Könyvtárban.¹⁵ Az ének-tanulást magánúton folytatta Székelyhidi Ferencnél és Meszlényi Nándornál.¹⁶ Bár az éneklést utóbb abbahagyta, a klasszikus zene iránti érdeklődése élete végéig megmaradt, ami főleg a zeneszerzésben – a börtönben kizárólag fejben komponálásban – nyilvánult meg. E művei (népdalfeldolgozások, versenyművek, dalok) közül néhány elhangzott a Magyar Rádióban, valamint külföldi koncerteken.¹⁷

1940-ben berendelték a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium múzeumi osztályára, ahol egy miniszteri titkárt, később egy osztálytanácsost helyettesített. A minisztériumban 1948-ig dolgozott, a háború után már miniszteri titkárként. 1944-ben behívták katonának. A behívásra nem jelentkezett, de szerencséjére nem keresték mint katonaszökevényt. Budapest ostromát így a Medve utca 42. szám alatti lakásuk pincéjében vészelte át édesanyjával.¹⁸

Börtönévek, a népzene kutatói pálya kiteljesedése

A második világháború utáni újrakezdés Szomjas-Schiffert György számára a Kodály Zoltánnal való együttműködés kezdetét is jelentette. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megbízták a zeneélet újjászervezésével. Neki köszönhető, hogy létrejöhett négy állami támogatású, állami alkalmazásban álló tanárokkal működtetett konzervatórium (Szeged, Debrecen, Győr, Székesfehérvár). 1945 decemberében fölkereste a Dombóváron tartózkodó Kodályt és tudatta vele, hogy minisztériumi zenei vezetőként rendelkezik bizonyos összeg fölött, melyet a népdalok kiadására, a népzene támogatására kíván fordítani. Egyúttal megmutatta neki gyűjtéseit is.¹⁹ Kodály ekkoriban már egy önálló népzene kutatói munkacsoport létrehozásán fáradozott, s a felajánlással lehetőséget látott az addig összegyűlt, Bartók által 1936 és 1940 között a Magyar Tudományos Akadémián revideált vokális népzenei anyag publikálásának megindítására. (A népzenei gyűjtemény az

¹⁴ Borgó, 12.

¹⁵ *Magyar Néprajzi Lexikon V*, szerk. Ortutay Gyula (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982), 80–81.

¹⁶ Ld. életrajzát a 2004. április 14-én bekövetkezett halálát követően in *Muzsika* 47 (2004/6), Búcsúzunk rovat, 49.

¹⁷ Fotóalbuma őrzi annak a japán énekesnőnek a fényképét, aki külföldi koncertjein rendszeresen énekelte dalműveit. A centenáriumi Szomjas-Schiffert emlékülésen CD felvételtől megszólalt a-moll hegedűversenye. A 90. születésnapjára e sorok írója által írt és a Magyar Rádióban elhangzott köszöntőjét (Bartók Adó: *Népzenei Napló*, [2000. április]) egy népdalfeldolgozása zárta felvételtől.

¹⁸ Borgó, 12.

¹⁹ Uo.

Akadémia épületének pincéjében szerencsésen átvészelte a háborút.) Szomjas-Schiffert a gyűjtemény kiadásához pénzügyi tervet készített, az összeg biztosítása érdekében pedig folyamatosan tárgyalt a költségvetésről saját minisztériumával és a Pénzügyminisztériummal.

Kodály vezetésével 1949-ben létrejött *A Magyar Népzene Tára Szerkesztősége*, s az év őszén már sor került az addig magánereőből végzett munka akadémiai keretekben történő, érdemi folytatására.²⁰ Szomjas-Schiffert jól indult pályája éppen ekkor tört derékba. Az 1948-as politikai fordulatot követően ugyanis a minisztériumban létszámfelettségre hivatkozva felmondtak neki. Az igazi ok azonban az lehetett, hogy nem lépett be a Kommunista Pártba (addig a Parasztpárt tagja volt). Utcára kerülését követően Kodály alkalmazta a népdalkiadványnál, ahol egy évig dolgozott.²¹ 1949. szeptember 16-án azonban letartóztatták, államellenes cselekmény indokával négy évre börtönbe zárták, s ingóságait elárverezték. Az ideológiai zűrzavar időszakában bűnei közé tartozott a népzene kutatás hivatalos felkarolása is.²² A minisztériumi működése alatti hatékony pénzügyi támogatásának köszönhetően azonban az általa kiutalt pénzből vásárolt papírral el lehetett indítani a Magyar Népzene Tára I. kötetének nyomdai munkálatait. „Kodály [...] az összeget jól fölhasználta: vett papírt a leendő népdalkiadvány céljára, és alkalmazta Rácz Ilonát, Kerényi Györgyöt – Veress Sándor akkor már kirepült – meg a kottáírókat: Nekolny Rezsőt és fiát (az öreg egy kedves bácsi, timpanista volt Pesten).”²³

A börtönévek alatt Szomjas-Schiffert György szinte semmit sem tudott a külvilágról. Kodály tartotta benne a lelket, aki a letartóztatást követő tárgyalásokon ügyvédjét is fizette. Menyasszonya hűségesen megvárta, és feleségként élete végéig szívből patronálta. 1953. szeptember 26-i szabadulása után Szomjast újból Kodály alkalmazta a Népzene kutató Csoportban azt követően, hogy ügyének kivizsgálására a Magyar Tudományos Akadémia vizsgálóbizottságot hívott össze, s Szomjas-Schiffert Györgyöt az Akadémián rehabilitálták. Így 1954. március 15-étől a kutatócsoportba kerülhetett, ahol 1976-ban történt nyugalomba vonulásáig tudományos munkatársként, csoportvezetői minőségben dolgozott. Állami rehabilitálására csak az 1960-as évek végén került sor. Megérhette azt is, hogy ítéletét 1991-ben az Antall-kormány által létrehozott Rehabilitációs Bizottság semmissé nyilvánította. Az alábbiakban közöljük az erről szóló (villanyírógéppel írt, meglehetősen kopott betűs), Andrásfalvy Bertalan aláírásával, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium pecsétjével ellátott levél szöveghű másolatát:

²⁰ Domokos Mária, „A magyar népzene összkiadása és a Magyar Tudományos Akadémia”, *Honismeret* 29 (2001/5), 34–39, ide: 37.

²¹ Borgó, 12.

²² Erről részletesen vallott Szomjas (Borgó, 12–13). A centenáriumi emlékülésen Szalay Károly (Szomjas feleségének rokona, aki pontosan ismerte a tényeket), „Szomjas-Schiffert György, a költő” címmel tartott előadásában részletesen ismertette a börtönbe zárás körülményeit. A koholt vád a rendszer ellen amerikaiakkal szövetséges összeesküvés volt.

²³ Borgó, 12.

MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI
MINISZTER
Rehabilitációs Bizottság Titkársága

i.sz. *97210/9

Dr Szomjas-Schiffert György
Budapest

Tisztelt Szomjas-Schiffert György Úr!

A kormány által létrehozott Rehabilitációs Bizottság 1991. június 26-ai ülésén tárgyalta meg kérelmét. A testület – figyelemmel a koncepciók perben hozott bírósági ítélet semmisségét kimondó igazolásra is – mélységesen sajnálja, hogy az elmúlt évtizedekben a politikai megkülönböztetés és az előítéletek miatt munkássága nem kapott megfelelő elismerést, s még a szakmai társaságok is elzárkóztak tagsága elől. A méltánytalanságokért és igazságtalanságokért – a Kormány nevében is – megkövetjük.

A bizottság – figyelemmel magas korára és saját lehetőségeire – úgy döntött, hogy jelképes kárenyhítésként

100.000.- Ft-ot

utal ki az Ön számára. Ez egy a későbbiekben esetleg megállapításra kerülő kártérítési összegből levonásra kerül. (A pénzt postán juttatjuk el Önhöz.)

Bízunk abban, hogy az erkölcsi elégtétel nyújtása jelzi Önnek is a megváltozott társadalmi-politikai körülményeket, életünk demokratizálódását, s előbb-utóbb a politikai előítéletek feloldását.

A testület nevében kívánok Önnek jó egészséget, megbecsült alkotó éveket.

Budapest, 1991. augusztus 12.

Tisztelettel
Andrásfalvy Bertalan
miniszter

*(Az iktatószám nem jól olvasható.)

Kutatási témák, eredmények

Kiskunság

A kutatási témák között a Kiskunság népzenejének vizsgálata állt az élen, mely Szomjas-Schiffert személyes kötődésénél fogva egy életre szól. Már 1924-ben gyűjtött a Kiskunságban, s a lakóhelye iránti érdeklődése találkozott az akkoriban megindult alföldi falukutató programokkal.²⁴

²⁴ A 20. századi gyűjtések, kiadások rövid összefoglalását ld. Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt... Kiskunhalas népdalai*. Halasi téka 14 (Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 1994), 5–7. Az Alföld 1920-as, 30-as években megindult, sokirányú vizsgálatáról (tárgyi és szellemi néprajz, embertan, tanyarendszer, településtörténet, nyelvi dialektus, népzene) ld. Tari Lujza, „Bartók, Lajtha, Kodály és a szentesi tekerősök”, in *Tisztelgés Lajtha László emléke előtt* (Zenetudományi Konferencia a zeneszerző születésének 115., és halálának 45. évfordulója alkalmából. MTA Zenetudományi Intézet, 2008. február 16.), szerk. Solymosi Tari Emőke (CD-ROM, Budapest, 2009).

Egyetemista korában tagja lett a szegedi fiatalok akkoriban induló, „erősen baloldalinak számító” mozgalmának, „amely a parasztság ügyeivel foglalkozott, tanyai kiszállások során szociográfiai munkákat végzett. Csatlakoztam, s mert gyermekkoromat tanyán töltöttem [...], a benne élők sorsát jól ösmertem. Cikkeket írtam a Dél-Magyarországba. Szociográfiai volt, a paraszti élet leírása.”²⁵ Szintén egyetemi éve alatt, 1930-ban „Halasi nóták 1853-ból” címmel népdalszövegeket közölt az *Ethnographia* folyóiratban. „Beküldte Schiffert György joghallgató” – olvashatjuk a „Nagy András néhai halasi gazda 1853-ban írt verseskönyvéből” kiírt versek alatt.²⁶ Még ugyanebben az időszakban megtalálta a szegedi egyetem könyvtárában Bartók *A magyar népdal* című könyvét: „[...] az számomra biblia lett, amelynek alapján megösmertem a magyar népdalt, és láttam, hogy jól csinálom azt, amit csinálók, gyűjtöttem tehát tovább.”²⁷ Korai gyűjtését 1935-ben merész elhatározással, bár elfogódottan megmutatta a Szegeden koncertező Bartók Bélának,²⁸ aki – mint a fiatal Takács Jenő esete is mutatja – jó szívvel támogatta a népzenei és egyéb zenei kérdésekben hozzá komoly szándékkal forduló fiatal pályakezdőket (1. faksimile).²⁹ Bartók biztatása nagyon sokat jelentett Szomjas számára, bár, mint fentebb láttuk, egy év múlva egy időre kénytelen volt felfüggeszteni gyűjtőtevékenységét, mert Budapestre költözve állásproblémákkal küszködött.

A börtönévek után hivatalosan is népzenekutatóvá lett Szomjas-Schiffert Györgyöt, mint azt tudományos segédmunkatársként írt első, 1954. szeptember 1-jétől 1955. június 10-ig tartó időszakra vonatkozó munkajelentése tanúsítja, bevonták A Magyar Népzene Tára III.³⁰ és IV.³¹ kötetének szerkesztői munkáiba. A Népzenekutató Csoportban végzett első gyűjtései főleg a Kiskunságra irányultak, összehasonlításai ugyanakkor alapul szolgáltak a később más területeken végzett gyűjtésekhez. A kiskunsági gyűjtőmunka időhatárait ő maga ekként határozta meg: első gyűjtések 1924–1934 (eredménye 150 dallam), a következő szakasz 1954–1963 (eredménye 1161 dallam)³². Mint a gyűjtések eredményeit összegző jelentésében

²⁵ Borgó, 11.

²⁶ Schiffert György, „Halasi nóták 1853-ból. Népi szövegek – Népdalok I” („Nagy András néhai halasi gazda 1853-ban írt verseskönyvéből”), *Ethnographia* 41 (1930), 200–201. Mint Szomjas utalt rá, a 20. századi modern népzenekutatók időszakában Kiskunhalasról ez volt az első zenei híradás. Ld. Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 5. Ugyanitt az időben következő 1932-es, ugyancsak általa kiadott dallamközléseit is megnevezte.

²⁷ Borgó, 10.

²⁸ A levelet ld. Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 6.

²⁹ Takács Jenő Bartókkal történt megismerkedését 1926-ban, valamint az 1935-ös, népzenei kérdéseket tartalmazó levélváltást ld. Wolfgang Suppan–Lujza Tari, *Jenő Takács. Dokumente, Analysen, Kommentare*. Burgenländische Forschungen 66 (Eisenstadt: Landesbibliothek, 1977), 21. és 34–37.

³⁰ *A Magyar Népzene Tára III/A-B: Lakodalom*, sajtó alá rendezte Kiss Lajos (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955–56).

³¹ *A Magyar Népzene Tára IV: Párosítók*, sajtó alá rendezte Kerényi György (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959).

³² Ld. Szomjas-Schiffert *Hej! Cserényem előtt...*, 5, 18.

Budapest, II. Crakan ut, 27.
1935. évr. 20.

Főm tisztelt Szomszédok! ^{le!}

Örömmel olvastam végig tanulmányait és a könyvjelzést.

A főbb az - amiről Ön jósra nem tehet -, hogy nem ismeri az egész anyagot, illebe ^{mind} kinnak csak aránylag kis része állott rendelkezésre ömcharonkítás céljából. Ez a körülmény meglehetősen megnehezíti az ömefüggések helyes megjelölését. Réselete megfogásait a kézirataiba írtam be cserével.

Sok szeretettel kívánok további munkálkodásához és
maradok igaz hittel
kérem

Bartók Béla

2.6. Azt az állításomat, hogy csak kétszögletes régi hets van, továbbra is fenntartom. Jól ugyan, hogy férfiak, legyünk megjelölés mindip is mindent, így ~~is~~ az ilyen heterobes is, rebato érvelnek. De ez nemtanom való, mert csak a f -es funkció-
guk körben (főne, malabrig) csak kétszögletes van pléne meg
aranyok nagyjából is is érvelik őket máskor is.
Ha a férfi-dőlés rebato-ját leíró-^{on} her tartósnak akaróik
elfogadni, akkor azt kellene kijelentnünk, hogy csak kétszögletes
dallam múltalan min is.

írta: „A Kiskunság népzenei felderítésére irányuló programomban (sic) szept. 1. óta 10 alkalommal voltam vidéki gyűjtőúton, egy alkalommal pedig Bpsten (sic) a lakásomon egymagam vettem magnetofon-szalagra egy kiskunhalasi énekest.³³ E gyűjtéseken összesen 932 népdalt jegyeztem fel. Mindenütt leírtam a régi lakodalom menetét is a hozzávaló dallamokkal együtt, továbbá a soron következő kötetek anyagához is gyűjtöttem anyagot (párosítók, csúfolók, koldusnóták stb.).³⁴ Az MNT III/B kötete³⁵ tíz kéziratos lakodalmi szokás-leírását jelzi 1954–1956-ból, Pest és Komárom megyéből. Az érintett falvak, illetve területek: 1954: Fülöpszállás, (Pest m.), Mocsá (Komárom m.), 1955: Bócsa, Bugac, Kiskunlacháza, Kunszentmiklós, Lajosmizse, Szabadszállás, Izsák (Pest m.), 1956: Orgovány (Pest m.). Az 1954-es év során a Néprajzi Múzeum számára is végzett népszokásgyűjtést Komárom megye alábbi településein: Kocs, Szőny és az említett Mocs. E leírásokat a múzeum Etnológiai Adattárába adta be.³⁶ A kiskunsági lakodalmas hagyomány régi elemeinek és változásainak feltérképezése valamint összegzése később önálló kötetbe kívánkozott.³⁷ Ez a 2006-ban megjelent utolsó munkája is jelzi, hogy a 20. századot átívelő élete során Szomjas-Schiffert mindvégig a Kiskunság szerelmese maradt.

A népzenekutató Szomjas már az alább részletezendő 1958-as csallóközi gyűjtési beszámolójában³⁸ arra törekedett, hogy a népdalokat a társadalomban betöltött funkciójuk szerint, valódi életterükben mutassa be. 1984-ben „a történeti és társadalmi szempontok egyeztetésén kívül” tekintettel volt a dallamok földrajzi hovatarozására is, „annak ellenére, hogy a magyar népdalkultúra a néprajzi határokon belül egységesnek látszik”.³⁹ Az ugyanebben az évben megjelent, Kecelt bemutató kötet általa írt zenei fejezetében szintén hangsúlyt helyezett a zeneéletre is hatással lévő társadalmi viszonyok bemutatására.⁴⁰ 1994-ben hasonló szellemben bocsátotta közre Kiskunhalas népdalait a Kiskunságban gyűj-

³³ Ebben az időben a csoport technikai felszereltsége nem volt megfelelő, de a kutatók sem voltak kellően felkészülve arra, hogy maguk készítsenek hangfelvételeket. A csoport egyetlen hordozható magnetofonját többnyire Kertész Gyula kezelte, aki a gyűjtéseken sokszor a hangfelvételek készítőjeként volt jelen. A Népzenekutató Csoport egészének bizalmát élvezte tehát az, aki a magnetofont az intézményből saját lakására hazavihette, és azzal önállóan felvételt készíthetett.

³⁴ Ld. MTA ZTI Népzenei Osztály Kézirattár.

³⁵ *A Magyar Népzene Tára III/A-B.*

³⁶ Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár (= EA) 11971: Szomjas-Schiffert György, *A régi lakodalom Kocs községben.* 1954. (13 oldal 3 kottával), EA 11969: uő., *A régi lakodalom Mocsán.* 1954. (8 oldal 3 kottával), EA 11968: uő., *A mai lakodalom Mocsán.* 1954. (5 oldal), valamint EA 11970: uő., *A régi lakodalom Szőnyben.* 1954. (11 oldal, 4 kotta).

³⁷ Szomjas-Schiffert György, *Régi lakodalmak a Duna-Tisza közén* (Budapest–Kiskunhalas: Balassi Kiadó, Thorma János Múzeum–Halasi Múzeum Alapítvány, 2006).

³⁸ Szomjas-Schiffert, „Csallóközi népzene gyűjtés”, in *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei XIII* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 215–245.

³⁹ Szomjas-Schiffert György–Csenki Imre, *Népdalaink a magyar történelemben.* Néprajz mindenkinek 2 (Budapest: Tankönyvkiadó, 1984), 13.

⁴⁰ Szomjas-Schiffert György, „Népdal, népzene”, in *Kecel története és néprajza*, közr. Bárh János (Kecel: Kecel NAGYKÖZSÉG TANÁCSA, 1984), 951–1019.

3. kép. Solymár utcai (III. kerület) lakásán munka közben.

tött 1300 dallamból.⁴¹ A könyvben a dalanyag bemutatását Halas történelmének ismertetésével gazdagította,⁴² s az általános vokális dalanyagon (lírai, szerelmi dalok, párosítók, lakodalmos dalok, katonadalok, úgynevezett balladás dalok és egyéb epikus dalok, táncdalok, mulató- és ivónóták, búcsúzó dalok, dudanóták, egyházi népelemek, gyermekdalok) és a hajdan virágzó pásztorhagyomány dalain⁴³ kívül kitűnő áttekintést adott a halasi paraszzenekarokról is.⁴⁴ Hason-

⁴¹ Szomjas-Schiffert György, *Hej! Cserényem előtt... Kiskunhalas népdalai*, Halasi téka 14 (Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 1994). A könyv a kiskunhalasi Thorma János Múzeumnak és főleg igazgatójának, Szakál Aurélnak köszönhetően jelent meg.

⁴² „A történelmi háttér felvázolása a népzene titkos csatornáinak leleplezése érdekében történik.” – írta a kunok történetét, a Kiskunság török alatti elnéptelenedését, majd a lakosság Baranya megyéből történt betelepítését, a különböző társadalmi rétegeket, szociális viszonyokat részletesen bemutató munkájában, ld. Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 15.

⁴³ „Gyermekkorom nagy halasi állatvásárait még érzékelhető volt, mennyire régi világot jelentett a lacikonyhában összetalálkozott pásztor-társadalom. Megmutatkozott ez a díszes öltözködésben, magatartásban, az öntudatos viselkedésben. Valami külön létezőt képviseltek ezek a pásztorok, a városiakok számára idegen valóságot, bár mindenki tudta, hogy ez valójában a régi magyar (Halason kunsági) élet maradványa, amit a puszták szűkült mezősége és a szabadság sajátos levegője éltet. Ők örökölték, megtartották és át is örökölték a régi hagyományokat, köztük a népzene is.” *Hej! Cserényem előtt...*, 15–16.

⁴⁴ Uo. 25–28. („Paraszzenekarok Halason” című fejezet.)

ló szemléletű a Duna-Tisza köze lakodalmi zenéjét felölelő posztumusz kötete is, zenei anyagában kiegészülve a közelmúlt tágabb értelemben vett népzenei anyagával, a folklorizálódott népies műdallal és magyarnótával.⁴⁵

Szomjas-Schiffert György vokális magyar gyűjtéseiből sok dallam került, illetve kerül folyamatosan kiadásra a Magyar Népzene Tára kötetekben,⁴⁶ hangfelvételeiből azonban – gyenge hangminőségük miatt – sajnos kevés jelent meg hangzó kiadványon. Összesen 37 általa gyűjtött darab került kiadásra⁴⁷, ám 6 más-más területet és témát bemutató hanglemezkivadványon, ami jelzi, hogy gyűjtései nélkülözhetetlenek egy-egy témakör teljeskörű áttekintéséhez.⁴⁸ Szomjas-Schiffert hangszeres gyűjtőtevékenysége – sajnálatos módon még szakmai körökben is – úgyszólván teljesen ismeretlen, ami azzal is összefügghet, hogy hangszeres gyűjtései közül egy sem jelent meg.⁴⁹ Kiskunhalas hangszeres népzenejére vonatkozóan nemcsak a legszorosabban vett paraszti (benne főleg a pásztor), valamint parasztpolgári hagyományokról, zenei viselkedési módokról, hangszerkészletről adott áttekintést.⁵⁰ Kutatta a rézfúvós hangszerek elterjedtségét is a parasztság körében, a vegyes vonós-fúvós zenekarok (úgynevezett „kételtű” bandák) kialakulását, az egyes zenészcsoportok, illetve az énekesként is meghatározó szerepű személyek működésének nyomait is. Hangszeres gyűjtése azonban elhomályosult egyrészt Sárosi Bálintnak az 1963-tól megkezdett és az egész ország területére kiterjedő népihangszer-gyűjtései,⁵¹ másrészt Kallós Zoltánnak Erdélyben ekkor már magnetofonnal végzett hangszeres gyűjtései mellett. Homályban maradásukhoz feltehetően az a kutatói szemlélet is hozzájárult, mely a Kiskunságban például még az 1970-es években is elsősorban a régi pásztorokhoz kötött hangszerkészletet (duda, furulya), illetve az Alföldön általában jellemző hangszereket (például tekerő, citera)

⁴⁵ Szomjas-Schiffert, *Régi lakodalmak a Duna-Tisza közén*, kottapéldák: 26–27, 48, 55, 74. szám.

⁴⁶ Egyik első Kiskunhalasról: *MNT IV Párosítók*, sajtó alá rendezte Kerényi György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959., 312. sz. Nevét a gyűjtők névsorában ugyane kötetben „Szomjas”-ként jelzik (859.), csakúgy, mint az MNT III/B kötetben (665.)

⁴⁷ Ld. [www/zti.hu/multimedia/adatbazisok/publikalt_nepzenei_felveletek](http://zti.hu/multimedia/adatbazisok/publikalt_nepzenei_felveletek).

⁴⁸ Dobszay László–Németh István (Szerk.): *A magyar népének népzenei felvételeken*. (Budapest: Magyar Egyházzenei Társaság, 1997), Olsvai Imre–Rudasné Bajcsay Márta–Németh István (Szerk.): *„Hallgassátok meg, magyarim” Keresztmetszet a magyar népzeneiről*. (Budapest: Hungaroton Classic, HCD 18234–35), Paksa Katalin–Németh István (Szerk.): *Magyar Népzenei Antológia. IV. Alföld*. (Budapest: Hungaroton, 1994, LPX 18159–63.), Paksa Katalin: *Magyar népzenei történet*. (Budapest: Balassi Kiadó, 1999. A CD mellékletet szerk. Paksa Katalin–Németh István), Tari Lujza–Vikár László (Szerk.): *Magyar Népzenei Antológia II. Észak*. (Budapest: Hungaroton, 1986, LPX 18124–128.), Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. (A CD mellékletet szerk. Vargyas Lajos–Paksa Katalin). (Budapest: Fonó Records, 2002., FA 206-2.).

⁴⁹ Ezt a hiányt a *Magyar Népzenei Antológia II. Észak*. (Szerk. Tari Lujza–Vikár László, Budapest: Hungaroton, 1986, LPX 18124–128.) CD-ROM változata újrakiadásakor Sárközi Ferenc csallóközi prímás játékaának bemutatásával igyekszünk pótolni.

⁵⁰ Hangsúlyozta: „Nem tárgyalom Halas város értelmiségi rétegének zenei ügyeit (iskola, énekkar, zenekar), mert ennek alig volt kapcsolata a parasztsággal.” (Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 28).

⁵¹ Ld. például Sárosi Bálint, *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. In Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente I. Hg. Ernst Emsheimer und Erich Stockmann, (Leipzig: VEB, 1967.).

4. kép. Az MTA Népzenekutató Csoportjában Kodály Zoltán mellett. Balról jobbra: Kiss Lajos, Lévainé Gábor Judit, Rác Ilona, Szomjas-Schiffert Gy., Kodály Z., Kerényi György.

kereste, s amelybe a kisvárosok hangszeres zenei élete és általában a városias hatásokat tükröző rezesbanda és a tamburazenekar nem illett bele. Az Alföld reprezentatív, régies szólóhangszerei (furulya, dudu, tekerő) az éledező népzenei mozgalom számára is elegendőnek mutatkoztak. (Mint köztudott, e mozgalom karolta fel az 1970-es évektől a nagyközönség számára addig meglehetősen ismeretlen erdélyi hangszeres népzene.) Bár Szomjas részletesen leírta az Alföldön tambura névvel is használt citerát, továbbá a nálunk délszláv területekről elterjedt lant típusú tamburát,⁵² tamburazenekari felvételei nem váltak közhírtté. A tamburazenekarok közül Lajtha gyűjtése révén csupán a bogyszlói banda felvételei kerültek be a zenei köztudatba; az 1970-es évek elején működő táncházak zenekaraik felvételeiről tanulták meg a kísérődallamokat.

Pedig Szomjas nemcsak a hangszertípusokat, azok szociális és térbeli elterjedtségét jellemezte és adta közre, hanem aránylag szép számmal rögzített is tamburán, tamburazenekaron játszott zenéket.⁵³ A Kiskunságban minden bizonnyal azért is

⁵² Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 27.

⁵³ A centenáriumi emlékülésen Szomjas gyűjtéséből elhangzott a Kiskunság egyik legkedveltebb, pentaton kvintváltó pásztordallama *Elveszett a buga bárány* szöveggel (AP 1525 e), gyűjtés: 1956. június 16. Kiskunhalas, Vincze Farkas Lajos), tamburán (AP 1717 c), gyűjtés: Kecel 1956. szeptember 23.), majd tamburazenekarral (AP 1717 f₁), gyűjtés ugyanakkor. (Előadók: Hunyadi András, Pásztor Mihály, Kákonyi József, Csobor János, Dubai István, Dubai János).

fordított gondot a hangszeres hagyomány feltárására, illetve a tamburán előadott dallamok hangrögzítésére, mert felismerte, hogy ott a hangszeres zene repertoárjának jó része a területen jellemző pásztordalokból áll, melyeket sajátosan átszínez a szóban forgó hangszer. Kiskunsági tamburafelvételei ezért is egyedülállók. Kecel, Kiskunhalas tamburásai és tamburabandái repertoárjukon tartották a legrégebbi pásztordallamokat, a hangszerek, harmonizáció és az előadásmód tekintetében viszont a gyűjtés idejének megfelelő legfrissebb cigányzenei megoldásokat alkalmazták, ami az előadás szempontjából sajátos kettősséget eredményezett. Azt ugyanis, hogy a cigányzenekari felállású tamburabanda parasztszenészei a környék parlando rubato előadású legrégebbi pásztordallamait a cigányzenekaroktól megszokott hármas tagolású lassú-középgyors-gyorsként és a cigánybandák előadásában jellemző díszítményekkel, tempóingadozásokkal adták elő. Az egyik kiskunhalasi tamburabanda játékát elemezve Szomjas az alábbi megjegyzést fűzte a felvételekhez: „Minden felvételen három darabot adtak elő folytatólagosan (attacca): »Lassu«-val kezdenek »Csárdás«-sal folytatják és »Friss«-sel fejezik be, amelyhez néha kétütemes codettát is fűznek [...] A »lassú« és a »csárdás« mindig népdal volt, a »friss« pedig technika-igényes, népdalszerkezetű műdal. Amikor a gyűjtés után a felvételeket lejátszottam, Kodály Zoltán Boros Mihály játékát nagyra értékelte, s művészinak találta.”⁵⁴

Az 1963 utáni évtizedekben a Kiskunság népzenejének feltárása a gyűjtéssel szemben inkább az addig összegyűjtött anyag feldolgozására korlátozódott. Szomjas érdeklődése és tevékenysége ugyanis a továbbiakban újabb földrajzi területek és kutatási témák feldolgozására irányult.

A Csallóköz

A csallóközi gyűjtést Kodály javaslata alapján kezdte meg 1957-ben.⁵⁵ A Szlovák Tudományos Akadémia vendégként öt héten át tartózkodott Pozsonyban, és gyűjtést folytatott a Csallóközben. Ennek eredményéről az MTA I. Osztályának 1958. március 24-i felolvasó ülésén számolt be. Mint a nyomtatásban megjelent változatban írta, 16 községben 69 előadótól 446 dalt gyűjtött.⁵⁶ Beszámolójában részletes műfaji áttekintést is adott, amelyben a balladától a köszöntőig, ivónótáig, mendikáig, áruskiáltásig, gyermekjátékig bezárólag számos műfaj található. A szokásokat még viszonylagos érintetlenségükben tanulmányozhatta,

⁵⁴ Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 27.

⁵⁵ Borgó, 13.

⁵⁶ Szomjas-Schiffert György, „Csallóközi népzene-gyűjtés”, in *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei XIII* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 217. Az előadás időpontját a belső cím alatt közlik (215. o.). Szomjas-Schiffert az előadókon kívül iskolás lányok csoportjának játékát, többféle martosi női viseletet és a Csallóköz egyik legrégebbi és legértékesebb műemlékét, a legkorábbi formájában 1253-ban említett egyházzgellei Szent Péter és Pál román stílusú templomot is lefényképezte. Ld. Szomjas-Schiffert, i. m., 218, 230, 235, 238.

5. kép. Az MTA Népzenekutató Csoport AP lemezgyűjteménye mellett Kodály Zoltán és egy külföldi vendég (valószínűleg Viktor Beljajev) között. Balról jobbra: vendégkutató, Szomjas-Schiffert, Kodály.

s a viseletet is élő formájában láthatta. Itt figyelt fel a középkorig visszanyúló énekes óraakiáltás szájhagyomány által fenntartott dallamaira, melyeket *Hajnal vagy on szép piros...* című könyvében mutatott be.⁵⁷ A gyűjtést e témában az 1960-as évek elején is folytatta a szlovákiai magyar falvakban: járt éjjeliőröknél, így a martosi Bokor Péternél, a Komárom megyei Tanyban Horváth Józsefnél⁵⁸ és Csicsai Viktornál, aki Bogyán és Nemesócsán működött (mindkettő szintén Komárom megyei falu).⁵⁹

A Csallóközben mindenekelőtt dudánótákat gyűjtött, melyekből „64 példány került” gyűjtőfüzetébe. Gyűjtési beszámolójában az ott még élő műfajt összevetette az e dalokban jóval szegényebb Kiskunsággal, s megállapította, hogy „nagy szükség lenne a dudu-nóták országos viszonylatban való feldolgozására. Rengeteg vitatott kérdésre fény derülne, mert ez a kategória is egyik alaprétege a népzene-

⁵⁷ Szomjas-Schiffert György, *Hajnal vagy on szép piros... Énekes várvirrasztók és óraakiáltók* (Budapest: Magvető, 1972).

⁵⁸ Hanglemezen ld. például a *Hallja meg e háznak ura* kezdetű óraakiáltást (AP 4808 a), *Magyar Népzenei Antológia II. Észak*, szerk. Tari Lujza-Vikár László (Budapest: Hungaroton, 1986), LPX 18124–128, 3.2.b.

⁵⁹ *Az Éjjel után óra kettő* óraakiáltást (AP 4806 o) közölte Szomjas-Schiffert György, ld. Szomjas-Schiffert–Csenki, *Népdalaink a magyar történelemben*, 43. sz.

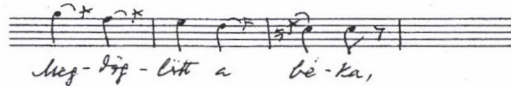
5

5 (4) 2

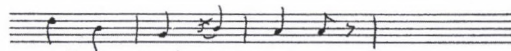
AP. 6107/E

Sántáska - Matiné né Duda (Pezsi Gy. - n. C. 1882)
Fejtes Kajis (84) v. Zámánó juhókT. g. $\text{♩} = 134^x$

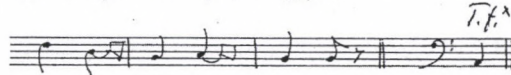
1. A ben - ke - gi tó - ba n -

Meg - dög - lött a bé - ka,

mint ap - ra - já, nagyga,

Mint nyis - tánya, kanya.

2. Megdöglött a dudák,
Mégint je kanya;
Nem is volt a kanyak
Dudája és je dudák.

* Tép. lassabb és a t. f. alatt, mert a 6108 i, után más „a”-síp „f.”-nek kanyak (a kanyak a kanyak anyaga egyszerre felvétel)

4.
454

Duda - nóta.

1. kottapéllda

nek. A Csallóközben sem működnek már dudások, de az emléküik még eleven.”⁶⁰ A dudánóták elterjedtségének aránytalanságát gyűjteménye, valamint a gyűjtéseiből kiadott dudánóták száma is jól tükrözi.⁶¹ A Csallóközben jellemző hatszótagos dudánóták egyikét *Csentőfai tóba / Megdöglött a béka* szöveggel mu-

⁶⁰ Szomjas-Schiffert, „Csallóközi népzene gyűjtés”, 241.

⁶¹ A *Népdalaink a magyar történelemben* VII., Dudánóta című fejezetében nyolc népdalt közölt saját csallóközi gyűjtéséből (120–122, 124, 126–127. sz.) és egyetlen népdalt kiskunhalasi (128. sz.) gyűjtéséből. További kiskunhalasi dudánóta-változat: MTA ZTI Népzenei Gyűjtemény: AP 1529 b), előadója Vince Ferenc (65 éves).

AP 6105/g₂
Dudanó'ta

1 ⑤ 1
Vajka (Pozsony m.)
Nagy Mihályné Pince Rozália
68 é.
gy. Szomjas-Schiffert György
1965. X. 8.
Lej. Tari Lujza
1995. nov.

♩ = 108

Hej, dudunna, dudunna

Zabot evétt a csöka,

Három méröt megévett,
pooh. accel.

Megse vesztédeitt meg.

♩ = 112

Há meg hármat megéime,

Bikas megvesztéidne

2. kottapélda

tatta be első, 1958-as gyűjtéséből.⁶² Ugyane dallamot későbbi csallóközi népzene-gyűjtésekor *A benkei tóba / Megdöglött a béka* szöveggel vette hangszalagra és adta közre 1984-ben;⁶³ ezt saját kézírásában mutatjuk be (1. kottapélda). 7 szótagos, jellegzetes oktáv-kvint indítású, nyolcadmozgású dudanóta a vajkai (volt Pozsony megye) Nagy Mihályné által énekelt *Hej, dudunna, dudunna* (2. kottapélda),⁶⁴ akitől két másik dudanótát is magnetofonra vett (3–4. kottapélda).⁶⁵ Dudanótái közt 8+3-as szótagszámú a *Hová való születés vagy? Karcsára*, mely e

⁶² Szomjas-Schiffert, „Csallóközi népzene-gyűjtés”, 242.

⁶³ Szomjas-Schiffert–Csenki, *Népdalaink a magyar történelemben*, 121. Ugyanez hangfelvételen: Paks Katalin–Németh István, *Magyar népzene-történet* (Budapest: Balassi Kiadó, 1999), CD-melléklet (BK 990–991), I. 37. A csallóközi dudanótagyűjtés illusztrálására a Szomjas-émlék-ülésem ez és az *Angyom süttöt rétest* hangzott el (AP 6105 k Vajka Pozsony m., előadó Nagy Mihályné, gyűjtés Szomjas 1965).

⁶⁴ MTA ZTI Népzenei Gyűjtemény: AP 6105 g), előadója Nagy Mihályné Pince Rozália (68 éves). Gyűjtés: 1965. október 8.

⁶⁵ *Angyom süttöt rétest*: AP 6105k), *Emént a pap szívat lopnyi*: AP 6105 h). Gyűjtés: 1965. október 8., lejegyzés: Tari Lujza.

1 (3) 2

AP 6105/K *Vajta* (Párosy m.)
Dudaróta Nagy birtalagné Róza Rózsika
 68. é!

gy. Szomjas-Schiffert György
 1965. X. 8.
 lej. Tari Lujza
 1995. nov.

$\text{♩} = 152$

Augyom aítölt rélest,

$\text{♩} = 160$

Ném adott becélléle,

Hátra nitte kerbe,

Tatta kerkenyöbe.

3. kottapélda

szótagszámképlettel a Hont megye területén jellemző 11-es szótagszámú dudarótához kapcsolódik.⁶⁶

A csallóközi gyűjtési beszámolóban a dudarótákon kívül is összemerte e földrajzi területet a Kiskunsággal. Hangsúlyozta, hogy a természeti viszonyoknál fogva az Árpád-kor óta háborítatlanul élő csallóközi magyarság minden tekintetben a régmúltat őrzi, „nemúgy, mint a Nagyalföld, amely a dúló háborúktól sokszor és annyira elpusztult, hogy a magyarságon kívül alig akad benne valami, amire rá lehet mondani, hogy régi. [...] A Kiskunságban örülhet a gyűjtő, ha a népi tudat mélyére hatolva találkozik tud a népzenei félmúlttal.” – írta.⁶⁷ Hogy a „tudat mélyére hatolás” nem volt eredménytelen, mi sem jelzi jobban, mint hogy akadtak olyanok is, akiktől a régi dalokon kívül a kun miatyánk szövegét is feljegyezhetette.⁶⁸

A Csallóköz központjában, Somorján a 77 éves Sárközi Ferenc „kiszolgált öreg cigányprímástól” rögzítette magnetofonra a területen jellemző dudautánzást, *Dudatánc* címmel.⁶⁹ A felvétel megerősíti egyrészt a Szigetköz és a Csallóköz népzenejének regionális összetartozását, másrészt a hegedűn történő dudaimitációs gyakorlat kisugárzását egész a Zoborvidékig. (Ezt később saját gyűjtéseim is igazolták.)⁷⁰

⁶⁶ MTA ZTI Népzenei Gyűjtemény: AP 6105 o), előadója Sipos Elek (53 éves). Gyűjtés: 1965.

⁶⁷ Szomjas-Schiffert, „Csallóközi népzene gyűjtés”, 245.

⁶⁸ Szomjas-Schiffert, *Hej! Cserényem előtt...*, 8–9.

⁶⁹ MTA ZTI Népzenei Gyűjtemény: AP 1931 a), előadója id. Sárközi József (75 éves). Gyűjtés: 1957 október.

⁷⁰ Tari Lujza, *Szlovákiai magyar népzene. Válogatás Tari Lujza népzene gyűjtéséből*. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 49 (Dunaszerdahely: Csevadok Művelődési Intézete, 2010).

5 (1) 5

AP 6105/h Vajta (Porsony m.)

Dudánóta Nagy Bihalgöd Pince Pozsánia
68. é.
gy. Szomjas-Schiffert György
1965. X. 8.
Vajtai Lujza
1995. nov.

$\text{♩} = 108$

Émeit a pap sírát lopni,
Éfeszített zsáket vinni.
Levetette a gatyáját,
Abba rakta a sírját.

2) Aki dudás akar lenni,
Annak potolba kell jéttni.
Ott is azt köll neki fűjnni,
Hogy ő dudás akar lenni.

3) Tűjd fő dudás a dudádat,
Sőt igye ki a poszádat
— Hígnakod, több más.

t. p.
0

4. kottapélda

Sárközi Ferenc nyolcszótagos dudánótát játszott két húron, illetve a darab néhány pontján három húron. Játékaról Szomjas megjegyezte, hogy a zenész a dudu „jellegzetességeit hű módon igyekszik tolmácsolni, de közben saját hangszerén is jelentőset produkál” (5. kottapélda).⁷¹ Sárközitől verbunkosokat („Bertók-verbunk”, „Huszár-verbunk”, „Kóbor [Coburg] huszár verbunk”, „Közös huszár-verbunk”, „Bihari-verbunk”) (6–8. kottapélda), menyasszonytánc-dallamot (vokális alakjában: *Menyasszony, vőlegény, de szép mind a kettő*), valamint úrvéköszöntőt gyűjtött. Bécs, illetve általában a német zene közelségét jelzik gyűjtésében az itt felvett polgári társastáncok

⁷¹ Az idézett részleteket ld. Szomjas-Schiffert, „Csallóközi népzene gyűjtés”, 244. A hegedűn utánzótt „Duda-táncot” (felvételen: AP 1931a) ld. uo. 244–245.

Tempo giusto ♩ = 192

Lapát, jétek
csoda

stb. kétszer

Kisellenéssel, majd a fentebbi köziáték utópi-technikával

Vigil Fine - y, majd Colletta

al fine

5. kottapélda

dallamai, amelyeknek táncait a néptánckutatás csak jóval később rögzítette ugyanezen a területen. E somorjai gyűjtésében megtalálhatók a Dunántúl nyugati részén észak-dél irányban elterjedt „Csibe-tánc” (*Hogy a csibe, hogy?*), valamint a szintén nyugat-európai eredetű *Négyes* („Kacsingatós tánc”) dallama (9. kottapélda).⁷²

Finnugor kutatás

Szomjas-Schiffert György – immár ezzel a névvel – az 1960-as évek elejétől jelentkezett finnugor témákkal. Mint nyilatkozta, érdeklődését „a finnugor zene iránt Szabolcsi, C. Nagy Béla és Vargyas” ilyen vonatkozású munkái keltették

⁷² E polgári társastáncokat Csapó Károly, Halmos István, Pálffy Gyula, Németh István, Szakáll Julianna 1984. július 21–22-én vette filmre a Pozsony megyei Jókán (MTA ZTI Ft 1172.09).

Tempo giusto $\text{♩} = 116$

poco acc. el 126

acc. al 132..

6. kottapélda

Tempo giusto $\text{♩} = 112$ acc. al 116 --- al 126

$\text{♩} = 132$ acc... al

$\text{♩} = 138$

7. kottapélda

fel,⁷³ de előtérbe kerülésében minden bizonnyal nagy szerepet játszott Kodály hatása is, aki iránt a tiszteleten túl mélységes háláját is igyekezett kifejezni.⁷⁴ Az 1950-es évek végétől indult finnugor téma iránti érdeklődése haláláig elkísérte. Kutatási eredményeiről számos magyar és idegen nyelvű tanulmányban számolt be, konferenciákon vett részt, s a külföld ekkoriban nagy érdeklődéssel fordult

⁷³ Borgó, 14. Szomjas uo. megjegyezte, hogy először *A finnugorság ősi zenéje nyomában* 1965-ös tanulmánya jelent meg. „Szabolcsi Bence nagyon gratulált hozzá.”

⁷⁴ Talán ide tartoznak a mátrai nyaralások is, amellyel Kodály tanítványai a mestériük iránti hódolattuk fejezték ki. Kodály rendszeres Mátrában nyaralása minta lett a zenészek körében.

♩ = 112
Regös

molto rallentando

8. kottapélda

munkái felé. Az 1960-as budapesti nemzetközi finnugor kongresszuson elhangzott előadása „Finnisch-ugrische Herkunft der ungarischen Regös-Gesänge” címmel, Kodálynak szóló ajánlással jelent meg 1963-ban,⁷⁵ s ezt további tanulmányok követték. Már egyik első finnugor témájú tanulmányában kifejtette, hogy „ősi dallam csak az lehet, amely nem ellenkezik a nyelv dallamával, hasonlít rá, vagy éppenséggel azonos vele”.⁷⁶ Írásaiban a hazai és külföldi népzene-tudo-

⁷⁵ Szomjas-Schiffert György, „Finnisch-ugrische Herkunft der ungarischen »Regös-Gesänge», in *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus 20–24. IX. 1960* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963), 364–396. Ugyanebben az évben megjelent a tanulmány egy másik változata is: uő., „Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalewala-Melodien”, in *Musik des Ostens: Sammelbände für historische und vergleichende Forschung 2* (Kassel, etc.: Bärenreiter, 1963), 126–156.

⁷⁶ Szomjas-Schiffert György, „Kalewala, regösének, »páva-dallam», *Ethnographia* 78 (1967/3), 454.

9. kottapélda

mányi munkákon kívül nagymértékben támaszkodott történeti, nyelvészeti, azon belül gyakran fonetikai, illetve általában intonációs kérdéseket taglaló munkákra, a nyelvi-dallami modellek meghatározásánál figyelembe véve az adott nép társadalmi-gazdasági feltételeit is. Egy-két szavas, dallammal leírt „Befejezett közlés” és „Befejezetlen közlés” nyelvtani példái ettől kezdve a megoldandó problémát jelzik „a nyelvében finnugor, de előtörténete során turk–mongol nomád kultúrával átítatott magyarság”⁷⁷ ősi zenei nyelvezetét vizsgáló írásaiban. Elsőként vetett fel számos kérdést. Ilyen mindenekelőtt a beszéddallam és a zenei jellemvonások összekapcsolása, mely korábban ismeretlen szempont volt a finnugor, illetve európai őstörténeti kutatásban.

1966-ban jutott el Finnországba, ahol már átalakuló formában láthatta a lappok életmódját, de még viszonylagos érintetlenségben tanulmányozhatta zenéjüket. Nunnanenben, az északi sarkkörön túl fekvő településen, ahol éppen 1965–66 fordulóján mínusz 65 °C-ot mértek, neki magának is alkalmazkodnia kellett a klímához és az ottani életmódhoz, miközben a gyűjtőmunkára mindössze két hét állt rendelkezésére. Kísérője egy 19 éves finn nyelvész szakos egyetemista, az angol is beszélő Pekka Sammalahti volt.⁷⁸ E kutatóútjáról, a lappok életéről és zenei

⁷⁷ Szomjas-Schiffert „Újabb adatok a magyar és a cseh–morva összehasonlítóhoz”, *Ethnographia* (1986/2–4), 310–333. (Idézett rész: 310.)

⁷⁸ Szomjas-Schiffert György, „Egy magyar népzenekutató lappföldi útja”, *Élet és Tudomány* 22 (1967/1), 1271.

szokásairól hazatérését követően hamar közreadott egy tudományos ismeretterjesztő írást a nagyközönség számára, továbbá rádióműsorban mutatta be a lappok sajátos énekeit.⁷⁹ A Magyar Tudományos Akadémia tágabb szakmai közönségét is tájékoztatta, igaz, írása csak két év múlva, 1969-ben jelent meg.⁸⁰

Szintén 1969-ben, *A finnugor zene vitája* című értekezésével szerzett kandidátusi fokozatot, amely 1976-ban jelent meg könyv formájában.⁸¹ A zenei hanglejtések és nyelvi dallamosság összehasonlító vizsgálatánál jól kamatoztatta énekesi tudását. Munkatársainak kitűnően utánozta a lappok cseppet sem könnyű, ugrásokból álló és különféle hangszínek alkalmazásával megszólaltatott ősi dallamait, melyekről idehaza elsőként ő írt könyvet. Mondandóját a saját gyűjtéséből készített részletes lejegyzések bőséges példatárával támasztotta alá, a külföldi olvasók számára pedig angol nyelvű összefoglalást készített.⁸² Ezzel a könyv formában megjelent értekezésével 1997-ben elnyerte az akadémiai doktori címet.⁸³ Bár a lapp jókakkal, az egyszerű melizmatikus és énekbeszéd jellegű

⁷⁹ Szomjas-Schiffert cikkének 2. része végén a közölt kották mellé az alábbi megjegyzést fűzték: „Elhangzik a szerző gyűjtéséből a Kossuth adó *Népek zenéje* műsorában 20-án 14.25-kor.” Szomjas-Schiffert, uo., 1308.

⁸⁰ Szomjas-Schiffert György, „Népzene gyűjtő utam Lappföldön”, in *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 26 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 355–373.

⁸¹ Szomjas-Schiffert György, *A finnugor zene vitája* 1–2. Korunk tudománya (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976). Megjegyzendő, hogy a kandidátusi fokozat elnyerésére Szomjasnak korábban már volt egy sikertelen kísérlete, más témával. Ezt bizonyítja az MTA ZTI Könyvtárában 1969-es évszámmal található „Énekes éjjeliőrök a falu társadalmában. Dallamtörténeti és történeti-néprajzi tanulmány (kandidátusi értekezés tézisei) 1969” című dokumentum. Úgy látszik, Szomjasnak ezt a munkáját az akadémiai Minősítő Bizottság nem fogadta el. Meglehet, hogy nem szakmai okokból, hanem mert még túl közeli voltak a korábbi politikai történések. Szomjas mindenestre megírta és kiadta munkáját magyarul, valamint lépéseket tett a témát részletesen bemutató *Hajnal nagyon szép piros...* című könyve (ld. 57. lábjegyzet) idegen nyelvű, külföldi kiadására is. Levelezésében található egy 1974. június 4-i keltezésű levél a Bärenreiter Kiadótól, melyben a kiadást anyagi okokra hivatkozva elutasították: „Herr Professor Wiora regte an, die Möglichkeiten einer deutschen Ausgabe zu überprüfen. Leider muß ich Ihnen sagen, daß das aus wirtschaftlichen Gründen nicht möglich ist.”

⁸² Szomjas-Schiffert György, *Lapp sámánok énekes hagyománya* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996). Levelezésében a német mellett angol nyelvű leveleket találunk. A Bärenreiter Kiadó levelén kívül többek között Barbara Krader 1976. július 6-i keltezésű német nyelvű levele, és egy lengyel kollégánő német, illetve angol nyelvű levelei találhatók meg hagyatékában. Az angol nyelv megtanulása jelzi, mennyire előrelátóan gondolkodott Szomjas-Schiffert György. Ez tette lehetővé számára, hogy az 1980-as évektől erőteljes angolszász túlsúlyt mutató külföldi szakirodalmat tanulmányozhassa. 1996-tól az International Council for Traditional Music Magyar Bizottsága elnökeként tapasztalhattam, hogy ő volt a bizottság egyetlen olyan tagja, aki rendszeresen érdeklődött az évkönyvek, hírlevelek és általában valamennyi nemzetközi vonatkozású szakmai információ iránt. Valamennyi Bulletin és évkönyvet tüzetesen áttanulmányozta, és nyomon követte a közelgő, illetve lezajlott konferenciákat.

⁸³ A nyilvános vitautlás az MTA Zenetudományi Intézetében zajlott le 1997. november 28-án. Kijelölt opponensek voltak: Dezső László a nyelvtudomány akadémiai doktora, Maróthy János a zenetudomány doktora, Halmos István a zenetudomány kandidátusa. A bíráló bizottság elnöke Vargyas Lajos, titkára Tari Lujza volt, tagjai voltak Kárpáti János, Kriza Ildikó, Sárosi Bálint, Szendrei Janka.

sajátos műfajjal alapanyagot adott a hazai zenei és nyelvészeti kutatások számára, munkája a gyűjtéshez képest nagy késéssel jelent meg az időközben kiszélesedett svéd, norvég és más külföldi jókakatatók eredményeinek beépítése nélkül. Munkája mindazonáltal felhívta a figyelmet a finnugor zene és nyelv archaikus elemeire és előadásmódjaira, s kiindulópontot jelentett a zene és nyelv változásainak összehasonlító vizsgálatához. Szomjas volt az is, aki Kodály 1943-as, németül megjelentetett (és a magyar szakirodalomban kellő ismertséget, hangsúlyt nem kapott) korrekcióját⁸⁴ követően felhívta a figyelmet arra, hogy Bartók azon tézise, miszerint a kanásztáncritmus a rutén kolomejkából ered, nem fogadható el, mert a ritmusképlet a finnugor és a finnugorokkal egy térségben élő török nyelvű népek zenéjének is alapvető tartozéka.⁸⁵

Finnugor népzenei tárgyú munkái – különösen *A finnugor zene vitája* – általában nagy vitákat kavartak, illetve elutasításban részesültek, anélkül azonban, hogy a felmerült kérdésekre bárki érdemi választ adott volna. Mindenesetre a finnugor zenekutatás területén működő három magyar kutatót, Vargyas Lajost, Szomjast és Vikár Lászlót e viták végérvényesen eltávolították egymástól. Bartók és Kodály után Szomjas volt az első, aki az 1960-as évektől kezdve több írásában (így a Helsinkiben megtartott második finnugor kongresszuson elhangzott előadásának magyar összefoglalásában) egyértelművé tette, mi az összehasonlító népzenei kutatás lényege és célja, s hogy e munka csak „etno-kritikai komplex-módszerrel” végezhető el. Az általa alkotott kifejezést 1965-ben ekként foglalta össze: „A népdal fogalmából következik, hogy csakis úgy létezik, ahogyan a mindenkori társadalom él vele, és az idő múlásában is csak annyi marad meg belőle, amennyit ez a társadalom átörökít. A társadalom tehát a népdal éltetője, hordozója és megtartója. Ebből következik, hogy a népdalok fennállásának jelenség-oldala és viszonylagosan maradandó belső törvényszerűségei csak úgy érthetők meg helyesen, ha a lényegét jelentő nyelvi és dallami kérdéseket az érdekelt társadalom történetével legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk. Eszerint az összehasonlító zenefolklórnak szem előtt kell tartania (A) a népdal »hangszeré«-nek, a hangadó szervnek és funkcióinak ismerete mellett (B) a természeti környezetben élő embert a változó történetével együtt, továbbá (C) az életmódját meghatározó társadalmi és gazdasági tényezőket és (D) természetesen magát a folklór-termékeket: a szöveges dallamokat. Ez a négyes szempont komplex kutatási módszert jelent, mert nyelvi-dallami, történet-földrajzi és társadalmi-gazdasági folyamatok sodrában, tehát párhuzamosan élő jelenségek által meghatározott és állandóan befolyásolt fejlődésben és változásban vizsgálja a népi dallamosság termékeit. Az ilyen szemléletű összehasonlító eljárást *etno-kritikai komplex módszernek* nevezhetjük, mert a felmerülő konkrét eseteket a népelettel kapcsolatos kritikai szűrőkkel veszi körül, hogy legalábbis relatív bizton-

⁸⁴ Zoltán Kodály–Dénes Bartha, *Die ungarische Musik* (Budapest, etc.: Danubia Verlag, 1943), 72.

⁸⁵ György Szomjas-Schiffert, „Les traditions communes des peuples finno-ougriens dans leurs mélodies de danse”, *Études finno-ougriennes* 3 (1966), 111–112.

ságot kapjon a végső következtetések helyessége tekintetében.”⁸⁶ *A finnugor zene vitája* egyik fejezetében kritikai észrevételekkel kiegészítve részletesen bemutatta a finnugor összehasonlító népzenei kutatás történetét is.⁸⁷ (Megjegyzendő, hogy a módszertani kérdések kutatástörténettel történő összekapcsolását Szomjas-Schiffert általában is fontosnak tartotta munkáiban.⁸⁸)

Cseh–morva–magyar dallam-összehasonlítás

A cseh–morva kutatás a megjelent munkák tekintetében mindössze egy szűk évtizedre korlátozódik. A cseh–morva–szlovák jövevény dallamok iránti érdeklődése azonban minden bizonnyal korábbi keletű, mint maguk a velük kapcsolatos megfogalmazások. 1957-ben, a csallóközi gyűjtések idején kutatóúton járt a pozsonyi népzenekutató társintézetben, s eljutott a morva fővárosba, Brnóba is, mint azt a hagyatékában fennmaradt, brnói operalátogatások emlékét őrző prospektusok tanúsítják. A szlovák szakirodalmat eredetiben olvasta, de értette a cseh és morva nyelvet is.⁸⁹ Elképzelhető, hogy a cseh–morva–szlovák népzene iránti vonzalmában közrejátszott családja egyik ágának eredete, de nyilvánvalóan ösztönözte az ilyen irányú vizsgálatok folytatására Bartók és Kodály példája is. Több éves előtanulmányok után az 1970-es évek végén jelentkezett először a magyar népzene jövevény dallamai és a cseh–morva eredetű dallamosság összefüggésének bemutatásával.⁹⁰ E tárgyú utolsó munkája 1986-ban jelent meg. Ebben tovább bővítette a magyar és cseh–morva dallampárhuzamok számát, az összehasonlításban pedig mindhárom nép dallamai esetében történeti forrásokra támaszkodott. Hasonló módon, különböző korú kottás feljegyzések alapján vizsgálta a lehetséges német eredetet és a dallamvándorlást, valamint a különféle zenei és verbális nyelvhez

⁸⁶ Szomjas-Schiffert György, *A finnugorság ősi zenéje nyomában. Összehasonlító módszertan* (Budapest: Magvető, 1965). Az etno-kritikai komplex módszerről ld. 12–14 (idézett rész: 14).

⁸⁷ Szomjas-Schiffert, *A finnugor zene vitája*, 1: 11–35; „Az összehasonlító zenefolklór módszertana” című fejezet uo. 36–48, melyet „Az etnokritikai komplex módszer” bemutatása követ uo. 49–56. Nem túlzás azt állítanunk, hogy az összehasonlító népzene tudományról Szomjas munkái óta csak most, évtizedekkel később készült részletes hazai tanulmány. Vö. Dobszay László, „Az összehasonlító népzene tudomány tündöklése és hanyatlása”, *Magyar Zene* 48 (2010), 7–19.

⁸⁸ A magyar–cseh–morva dallamanyag rokonságához kapcsolódva ld. többek között Szomjas-Schiffert György, „Rokondallamok a magyar, a cseh és a morva népdalkincsben”, *Ethnographia* 92 (1981/1), 27–58 (a módszertani kérdésekről ld.: 28–32).

⁸⁹ 1972-től fiatal kollégájaként az egykori Népzenekutató Csoportban rendszeresen láthattam, amint Sušil, František *Moravské Národní Písne* (Brünn 1859) és Bartoš, František *Národní Písne Moravské* (Brünn 1882) kötetét tanulmányozza. A szakmai értekezleteken adott témákkal kapcsolatban gyakran idézett is e munkákból.

⁹⁰ Szomjas-Schiffert György, „Az új stílus (rondó-forma) kifejlődése a magyar és a cseh–morva népzeneben”, *Ethnographia* 89 (1978), 23–93; uő., 1979 „Wiederkehrende Liedform in der ungarischen und in der tschechisch-mährischen Volksmusik (»Neuer Stil«)”, *Studia Musicologica* 21 (1979), 113–150; uő., 1981 „Rokondallamok a magyar, a cseh és a morva népdalkincsben”, *Ethnographia* 92 (1981/1), 27–58 (ld. fentebb ugyanez); uő., „Újabb adatok a magyar és a cseh–morva összehasonlításához”, *Ethnographia* 97 (1986/2–4), 310–333.

igazodás következtében végbement dallamváltozást.⁹¹ Összességében elsősorban Bartók ilyen irányú kutatásait vitte tovább, aki „A tót népzene hatása a magyarokéra régebbi időben” témában többek közt ezt írta: „[...] a C I. b) és II. alosztályba sorozott magyar anyag jórésze valószínűleg átvétel a tót anyagból, vagy tót hatás alatt keletkezhetett. Ideszámíthatók különben azok a fentebb említett németes dallamok is, amelyek nyilván tót és morva közvetítéssel kerültek az elnémetesedett cseh anyagból hozzánk. [...] Sok jel arra mutat, hogy a magyar úriosztálynak nagy szerepe van az idegen zenei elemek behurcolásában.”⁹² Szomjas a cseh–morva népzene alapján e két nép zenéjének Haydnra, Mozarra gyakorolt hatását, e népzeneeknek a bécsi klasszikus műzenébe felszívódását is bemutatta.⁹³

A cseh–morva összehasonlító vizsgálatok az új magyar népdalstílus létrejöttével kapcsolatos kérdések vizsgálatához vezettek. Az új stílus létrejöttét három nép (cseh, morva, magyar) zenéjében vizsgáló tanulmánya kutatástörténeti összegzésében magyar kutatóként először tekintett ki részletesen a cseh és a morva népzene gyűjtésének történetére. Emellett a dallamszerkezet változásaival kapcsolatban bevonta az összehasonlítás körébe a 19. századi hazai gyűjtemények dallamait is.

Bár az új magyar népdalstílus létrejöttének és 20. századi alakulásának vizsgálata Bartók Béla és Kodály Zoltán alapvetéseit⁹⁴ követően lényegében folyamatos volt,⁹⁵ annak erőteljesebb vizsgálata csak Szomjas tanulmányának megjelenése után kezdődött meg.⁹⁶ E későbbi vizsgálatok számos ponton alátámaszthatják

⁹¹ Szomjas-Schiffert, „Újabb adatok a magyar és a cseh–morva összehasonlításához. Német dallam elterjedtségére ld. *Surrexit Christus hodie*, uo., 325–326.

⁹² Bartók Béla, *Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje*. Népszerű Zenefüzetek 3. (Budapest: Somló Béla Könyvkiadó), 1934, 9–10.

⁹³ Szomjas-Schiffert György, „Mozart és Haydn kapcsolata a cseh–morva népzenevel”, in *Zenatudományi Dolgozatok 1987*, szerk. Berlász Melinda–Domokos Mária (Budapest: Zenatudományi Intézet, 1987), 143–149.

⁹⁴ Bartók Béla: *A magyar népdal* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1924), Kodály Zoltán: *A magyar népzene* (Budapest: Zeneműkiadó, 1937). Jelen tanulmányunkhoz az alábbi újrakiadásokat használtuk: Bartók Béla: *Bartók Összegyűjtött Írásai I*, szerk. Szöllősy András (Budapest: Zeneműkiadó, 1966), 101–350, új stílus: 137–149. Kodály Zoltán: *A magyar népzene*, a példatárat szerkesztette Vargyas Lajos (Budapest: Zeneműkiadó, 1952, ³1960), 24–28.

⁹⁵ E tárgyú első tanulmánya megjelenéséig (1974) ld. Szabolcsi Bence: „Adatok az új magyar népdalstílus történetéhez”, in *Népzene és történelem. Tanulmányok*, szerk. uő. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954), 26–58, uő. „Megjegyzések Vargyas Lajos bírálatára”, *Ethnographia* 66 (1955), 519–521, Vargyas Lajos, „Észrevételek Szabolcsi új tanulmánykötetére”, *Ethnographia* 66 (1955/1–4.), 514–519, Járdányi Pál, *Magyar népdaltípusok II*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), Rajeczky Benjamin, „Középkori magyar zenei emlékek és az új stílusú népdal”, in *Rajeczky Benjamin írásai*, szerk. Ferenczi Ilona (Budapest: Zeneműkiadó, 1962), 59–64. (= „Mittelalterliche ungarische Musikdenkmäler und das neue Volkslied”, *Studia Musicologica* 2 (1962/1–4), 263–269).

⁹⁶ Jagamas János, „A magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatairól”, in *Zenatudományi Írások*, szerk. Szabó Csaba (Bukarest: Kriterion, 1977), 52–88, Borsai Ilona, „Régi stílusú elemek megjelenése az új magyar népdalstílusban”, *Ethnographia* 88 (1977), 136–146., Pávai István, „Egy kvintváltó dallam átalakulása”, *Ethnographia* 93 (1982/4), 554–560, Almási István, „Időbeli és táji eltérések az új stílusú népdalok erdélyi térhódítása során”, *Erdélyi Múzeum* 64. (2002/3–4.), 152–155, Bereczky János, „A korai és a kifejtett új stílus”, in *Zenatudományi Dolgozatok 1992–1994*, szerk. Felföldi László–Gupcsó Ágnes (Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 1994), 217–242.

Szomjas megfigyeléseit. Így ha a rondóforma kialakulásával kapcsolatos vélekedése sok vitára is ad okot, ma már nem kérdés, hogy az új stílusra hatással lévő, a magyar népzében addig szokatlan formaképletű idegen dallamok „megjelenésükkel, létükkel és használatukkal közvetlenül vagy áttételesen, de hatottak a magyar falu népére. Döntő befolyásukat az »új stílus« kivirágoztatására még akkor is tudomásul kell vennünk, ha a dalpéldányok maguk a magyarság zenei tudatából már kiestek, és szerepüket újabb, csiszoltabb, a régebbi magyar népdalkultúrához jobban idomuló dallamtípusok vették át.”⁹⁷

Összegzés

Szomjas-Schiffert György kutatása tárgyához mindig alázattal, kollégáihoz pedig tisztelettel és udvariasan közeledett. Feladatát csendben és pontosan elvégezte, közvetlen munkatársai azonban nem sok elismerésben részesítették. Kollégáival építő jellegű tudományos vitát folytatni is ritkán volt módja, vagy a vitapartner megfelelő anyagismerete híján, vagy felkészületlensége miatt, vagy személyes okból. Szakmai megerősítést sokszor csak külföldi kollégáitól, illetve más társadalomtudományi területeken működő kutatóktól kapott, akiket egyben ő maga is inspirált: „Ez a dolgozat nem született volna meg a Szomjas-Schiffert Györggyel történt, nyaranként megújuló és továbblépő mátrai beszélgetéseink nélkül.” – írta Dezső László nyelvész a kilencvenéves Szomjas-Schiffert György tiszteletére készített tanulmányában.⁹⁸ A szakmai beszélgetéseket, megerősítést Szomjas-Schiffert idős korában is igényelte, többek között ezért igyekezett nyugdíjasként is eljutni külföldi konferenciákra, kongresszusokra, anyagi támogatás hiányában a saját költségén. Így utazott el 1989-ben Schladmingba (Ausztria) az International Council for Traditional Music kongresszusára, ahol a cseh–morva–magyar dallam-összehasonlításról tartott előadást, vagy 1995-ben a finnországi Jyväskylä-i Egyetemen megrendezett Finnugor Kongresszusra, amelynek programjában szintén előadással szerepelt. Ez volt utolsó külföldi szereplése.

90 éves korában a zenei szakma tudományos ülészakkal ünnepelte,⁹⁹ e sorok írója a Magyar Rádióban köszöntötte,¹⁰⁰ s állami kitüntetést is kapott. Az a tény azonban, hogy életében nemcsak a sors viharai tépázták meg, de aktív korában sem kapta meg az őt megillető elismertséget, rendkívül önérzetessé, nehézkesé tették.

⁹⁷ Szomjas-Schiffert, „Az új stílus (rondó-forma) kifejlődése ...,” 62.

⁹⁸ Dezső László, „Nyelvi és metrikai típusok a régi magyar népdal verselésének és dallamának jellemzésében”, *Magyar Nyelvőr* 125 (2001/2), 203–225.

⁹⁹ A Magyar Kodály Társaság konferenciáját Bónis Ferenc szervezte.

¹⁰⁰ Tari Lujza, Szomjas-Schiffert György köszöntése 90. születésnapján, in *Népzenei Napló* (Magyar Rádió Bartók Adó: Szerk. Máder László) [2000 április]. Újból köszöntöttem 93. születésnapján: „Tavasszal majd kihajtáskor...” – Szent György-napi köszöntő Szomjas-Schiffert György 93. születésnapján. (Magyar Rádió Bartók Adó: *Hagyományra hangolva*, szerk. Máder László [2003. április 24.]).

Az egyes munkáival szemben megnyilvánuló kritikák némelyike jogos volt. Más művei, vagy azok részletei azonban időtállóan bizonyultak, bennük sok kiválóan hasznosítható, előremutató információ rejlik, s egyúttal az adott kutatói korszaknak hű lenyomatát is jelentik. Eredményeit – az általa gyűjtött dallamok gyakorlati felhasználását is ideértve – az oktatás is jól hasznosíthatja. Munkássága Szomjas-Schiffert Györgyöt mindenképpen a magyar népzene-kutatás jeles személyiségeinek pantheonjába emeli.

Szomjas-Schiffert György írásai

(Schiffert György)

„Halasi nóták 1853-ból. Népi szövegek – Népdalok I” („Nagy András néhai halasi gazda 1853-ban írt verseskönyvéből”). *Ethnographia* 41 (1930), 200–201.

(Szomjas-Schiffert György)

„Csallóközi népzene-gyűjtés.” In *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei XIII*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, 215–245.

„Finnisch-ugrische Herkunft der ungarischen »Regös-Gesänge«.” In *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus 20–24. IX. 1960*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963, 364–396.

„Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalevala-Melodien.” In *Musik des Ostens: Sammelbände für historische und vergleichende Forschung* 2. Kassel, etc.: Bärenreiter, 1963, 126–156.

„Der Kalevala-Typ in den gemeinsamen Melodien der finno-ugrischen Völker.” In *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsinki 23–28. VIII. 1965*. Pars II, ed. P. Ravila. Helsinki: Societas Fenno-Ugrica, 1965, 310–321.

A finnugorság ősi zenéje nyomában. Összehasonlító módszertan. Budapest: Magvető, 1965.

„Les traditions communes des peuples finno-ougriens dans leurs mélodies de danse.” *Études finno-ougriennes* 3 (1966), 105–123.

„Kalevala, regösének, »páva-dallam«.” *Ethnographia* 78 (1967/3), 452–465.

„Egy magyar népzene-kutató lappföldi útja.” *Élet és Tudomány* 22 (1967/1), 1270–1276.

„Énekes éjjeliőrök a falu társadalmában. Dallamtörténeti és történeti-néprajzi tanulmány” (kandidátusi értekezés tézisei, 1969). Budapest, MTA Zenetudományi Intézet Könyvtára.

„Népzene-gyűjtő utam Lappföldön.” In *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 26. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969, 355–373.

Hajnal vagyon szép piros... Énekes várvirasztók és órakialtók. Budapest: Magvető, 1972.

1973 „Traditional Singing Style of the Lapps.” *Yearbook of the International Folk Music Council* 5 (1973), 51–61.

„Verwandte Melodien im ungarischen und im Tschschisch-Märischen Volksliedschatz.” *Acta Ethnographica* 23 (1974/2–4), 163–208.

A finnugor zene vitája 1–2. Korunk tudománya. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976.

„Az új stílus (rondó-forma) kifejlődése a magyar és a cseh–morva népzeneben.” *Ethnographia* 89 (1978), 23–93.

„A mester több, mint az ezermester. Egy ismeretlen Bartók-levelé története.” *Tiszatáj* 32 (1978/5), 63–68.

„Wiederkehrende Liedform in der ungarischen und in der tschechisch-märischen Volksmusik (»Neuer Stil«.)” *Studia Musicologica* 21 (1979), 113–150.

- „Rokondallamok a magyar, a cseh és a morva népdalkincsben.” *Ethnographia* 92 (1981/1), 27–58.
Szomjas-Schiffert György–Csenki Imre, *Népdalaink a magyar történelemben*. Néprajz mindenkinek 2. Budapest: Tankönyvkiadó, 1984).
- „Népdal, népzene.” In *Kecel története és néprajza*, közr. Bárth János. Kecel: Kecel Nagyközség Tanácsa, 1984, 951–1019.
- „Újabb adatok a magyar és a cseh–morva összehasonlításhoz.” *Ethnographia* (1986/2–4), 310–333.
- „Mozart és Haydn kapcsolata a cseh–morva népzennél.” In *Zenatudományi Dolgozatok 1987*, szerk. Berlász Melinda–Domokos Mária. Budapest: Zenatudományi Intézet, 1987, 143–149.
- Hej! Cserényem előtt... Kiskunhalas népdalai*. Halasi téka 14. Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 1994, 5–7.
- Lapp sámánok énekes hagyománya*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996.
- Virrasztó* (színmű Balassi Bálintról). Budapest: Püski, 2001.
- Régi lakodalmak a Duna-Tisza közén*. Budapest–Kiskunhalas: Balassi Kiadó, Thorma János Múzeum–Halasi Múzeum Alapítvány, 2006.

LUJZA TARI

György Szomjas-Schiffert's (1910–2004)
ethnomusicological career

The Hungarian ethnomusicologist, whose great-grandfather's wife was Borbála Liszt, the aunt of Franz Liszt, spent his childhood in the Kiskunság, a part of the Great Hungarian Plain. This is the geographical area where the young Szomjas-Schiffert began his ethnomusicological research, and it also remained the main target of his research throughout his life.

His parents had planned a law career for him, but simultaneously with his studies in the university he also continued his musical education. He obtained the doctorate in Law at the University of Szeged in 1933, and graduated in composition and singing from the Szeged Conservatory in 1935. (His compositions include two masses, a violin concerto and many songs.) In 1940 he also qualified as a librarian.

Between 1945 and 1948 Szomjas-Schiffert was the head of the Music Department of the Ministry of Culture. This role allowed him to assist in getting the *Corpus Musicae Popularis Hungaricae* released to the public. In 1949 he became a victim of political prosecution and spent four years in prison. During his years behind bars he helped Kodály, who later rewarded Szomjas-Schiffert by employing him in the Folk Music Research Group of the Hungarian Academy of Sciences.

From this time on he worked on three major research topics: study of Hungarian folk music (he collected folk songs primarily in the Great Plain and Hungarians living in Czechoslovakia), research of Finnish and Lapp folk music (as part of the research of Finno-Ugrian affinity), and comparative study of Czech, Moravian and Hungarian folk tunes (from the 70's). Apart from giving an overall picture of Szomjas-Schiffert's life the paper aims at providing a deeper insight into his musical achievements as well.